

TERMENUL – MODALITĂȚI DE INTERPRETARE. CARACTERISTICI ALE TERMINOLOGIEI IT

THE TERM – POINTS OF VIEW.
CHARACTERISTICS OF IT TERMINOLOGY

(Abstract)

The paper aims at describing the main types of terms that can be found in IT terminology. The criteria on which the terms are analysed are: means of expression (simple vs. compounded), status (approved vs. disapproved), and relation to other elements of specialized or common language (pure vs. derived terms).

Keywords: descriptive terminology, term typology, IT terminology, semantic relations.

1. Termenul. Aspecte teoretice

Termenul, din punct de vedere cognitiv, este unitatea fundamentală a terminologiei *reprezentând forma (lingvistică sau nelingvistică) prin care un concept determinat este desemnat și impus printr-o definiție la nivelul unui domeniu dat* (M. T. Cabré *apud* Bidu-Vrânceanu 2007: 32) pentru asigurarea comunicării specializate. O definiție aproape identică apare și în norma ISO 704 (Busuioc, Cucu 2003): *Un termen este o desemnare ce constă în unul sau mai multe cuvinte care reprezintă un concept general aparținând unui limbaj special*. Ambele definiții reliefează latura cognitivă a termenilor, aceștia fiind considerați *vectori ai cunoștințelor nonlingvistice* (P. Lerat *apud* Bidu-Vrânceanu 2007: 32).

Ca unitate a cunoașterii realizate în orice tip de terminologie, **termenul** trebuie să fie **monosemantic**, **monoreferențial**, **precis**, în mod necesar corelat cu un anumit domeniu științific, tehnic etc. (Ten Hacken 2008: 979) și definit cu rigurozitate în cadrul domeniului respectiv (Faber, Lopez Rodriguez 2012: 22).

Astfel, fiecare concept este reprezentat de un singur termen, printr-o singură definiție, în cadrul unui singur domeniu de specialitate, relație strictă, reprezentată de triunghiul terminologic (v. Bidu-Vrănceanu 2007: 56).

Caracterul monoconceptual, corespondența strictă între un termen și conceptul desemnat (Faber, Lopez Rodriguez 2012: 18), este condiția fundamentală pe care trebuie să o îndeplinească, asigurându-se astfel precizia / univocitatea comunicării specializate, determinată de caracterul nonambiguu al termenului asociat conceptului (Nedobity 1983: 69) într-un anumit domeniu. Pentru a putea îndeplini criteriile de monosemantism, monoreferențialitate și precizie, limbajele de specialitate tind să dezvolte elemente lexicale unice pentru fiecare concept stabilit în mod convențional în cadrul fiecărei arii de activitate sau disciplină științifică (Sager 1990: 19).

Astfel, fiecare concept dispune de propriul termen și de propria definiție în cadrul limbajului specific fiecărui domeniu. Relația **concept – termen – domeniu** este foarte importantă în analiza cu metode lingvistice a terminologiilor în condițiile în care un termen (la nivel formal) poate să facă parte concomitent din lexiconul general și din lexiconul mai multor domenii specializate. Ținând seama că elementele lexicale dintr-o limbă sunt finite, anumite cuvinte pot funcționa atât în lexiconul comun (LC), cât și în limbajele de specialitate (LS). De exemplu, mai multe terminologii (prin care înțelegem suma termenilor unui domeniu specializat) pot utiliza anumiți termeni care primesc o anumită interpretare prin corelarea obligatorie cu domeniul, așa cum este cazul lui *weekend* din terminologia turistică (v. Bidu-Vrănceanu 2007: 57).

Prin utilizarea unui singur termen pentru un singur concept în interiorul unui domeniu specializat bine definit (turism, medicină, IT etc.), se reduce semnificativ probabilitatea ambiguității. În realitate, există posibilitatea ca un concept să fie desemnat prin unul (situație preferabilă) sau mai mulți termeni (situație care contravine principiilor terminologiei interne). Norma ISO 1087-1:2000, în prezentarea conținutului documentului, indică explicit posibilitatea ca un concept să fie desemnat prin mai mulți termeni și menționează că anumiți termeni sunt preferați, alții admiși: *The layout follows the directions given in ISO 10241. The entry has the following structure: entry number, preferred term(s), admitted term(s), deprecated term(s), definition, example(s), note(s). Entry number, preferred term and definition are the mandatory elements of each entry. Other elements appear only when appropriate* (ISO 1087-1:2000).

Conform **Teoriei Comunicative a Terminologiei** (TCT) (Adelstein, Cabré 2001; Cabré, Estopà 2003), termenii și cuvintele nu sunt unitați fundamental diferite. O unitate lexicală nu are nici statut de cuvânt, nici statut de termen, ci își activează sau nu valorile specializate în funcție de contextul în care se actualizează, diferitele valori (specializate sau nespecializate) aflându-se în relație polisemică (Adelstein, Cabré 2001: 4). Specificul termenului constă în situația de comunicare, specializarea trăsăturilor semantice și cunoștințele pe

care le reprezintă. Astfel, interpretarea unei anumite unități lexicale ca **termen** sau **cuvânt** se poate face numai în context, în funcție de diversele situații de comunicare.

Privit din perspectivă lingvistică, **termenul** depășește statutul strict de unitate cognitivă cu rol în asigurarea comunicării specializate, accepție specifică terminologiei specialiștilor, fiind considerat o unitate complexă cu caracteristici lingvistice și socio-comunicative de care cercetarea trebuie să țină seama. Din acestea, rezultă că specificul termenilor (unităților terminologice) se regăsește în componentele *gramaticale*, *cognitive* și *pragmatiche*, caracteristici ce apropie, dar și diferențiază termenii de cuvintele din limba comună (Cabré 2003: 183–184).

2. Cuvânt – termen – termen standard

2.1. Distincția dintre cuvinte, termeni și termeni standard se poate face având în vedere situația de comunicare sau apartenența la unul sau mai multe domenii de specialitate. Un anumit element lexical poate fi utilizat în calitate de **cuvânt**, în cadrul comunicării între nespecialiști, dar ca **termen**, în contexte strict specializate.

În funcție de tipul de discurs, distincția se poate rafina. Mai exact, se poate distinge între *termenul etichetă*, ca unitate a unei nomenclaturi, și *termenul în discurs* (Bidu-Vrânceanu 2007: 38), care poate avea anumite extinderi contextuale. Astfel de extinderi aduc termenul mai aproape de cuvânt, creând premisele pentru determinologizare și dezvoltarea de sensuri secundare. Tipul de discurs în care apare termenul, gradul de specializare al acestuia pot contribui la distincția **termen – cuvânt**. Prezența unui termen în contexte de largă circulație duce, de cele mai multe ori, la determinologizare, cu păstrarea sensului denotativ, iar, uneori, cu dobândirea de noi sensuri, conotative, asemenea celor discutate de Rizea (2009: 127): *a accesa* ajunge să se extindă și asupra altor tipuri de program, începe să aibă preferințe combinatorii mai puțin stricte, *termenii apărând în contextul unor unități ale lexicului general (accesezi programul de cercetare)*.

Ten Hacken (2008: 982) propune o serie de criterii pentru identificarea termenilor și, în consecință, pentru distingerea acestora de elemente ale lexicului comun: prezența în contexte specializate; structura internă a unui concept, care poate avea fie valoare prototipică, fie limite strict delimitate, ceea ce presupune lipsa unei structuri prototipice.

Specializarea considerată un criteriu pentru distingerea termenilor de cuvinte are o natură subiectivă, ceea ce presupune ideea că natura specializată sau generală a elementelor utilizate poate avea diferite grade (Ten Hacken 2008: 982). Exemplificăm această caracteristică identificabilă, și în domeniul pe care îl cercetăm, cu următorii termeni: *parolă*, *site*, *procesor*, *wireless*, *fractal* și *tablou superglobal*. Elementele prezentate, termeni specifici domeniului, reprezintă diverse grade de specializare. Dintre acești termeni, primii doi pot

fi considerați elemente specializate de cel mai scăzut nivel, următorii doi ca având specializare medie, iar ultimii doi ca fiind termeni ultraspecializați. Această delimitare nu poate fi însă făcută cu exactitate, mai ales în cazul primilor patru termeni (*parolă*, *site*, *procesor*, *wireless*). Există posibilitatea ca *wireless* sau *procesor* să fie poziționați pe același plan cu *parolă* și *site* de lingvistul-terminolog sau de vorbitorii cu anumite competențe în domeniul IT, dar, la modul general, nespecialiști.

Structura internă a conceptelor, caracteristicile prototipice sau nonprototipice ale acestora reprezintă al doilea criteriu de identificare a termenilor. Ten Hacken (2008: 983–984) definește conceptele cu structură prototipică drept acele concepte care dispun de o serie de caracteristici ce pot fi negociate, unele fiind mai reprezentative decât altele, și pe care le apropie de conceptele desemnate de cuvinte, în timp ce conceptele fără structură prototipică dispun de o serie de caracteristici care nu pot fi supuse negocierii, toate fiind la fel de reprezentative. La fel ca în cazul specializării, putem exemplifica cu elemente specifice domeniului IT: *PC* (computer personal) și *PHP.INI*. Astfel, conceptul desemnat prin *PC*, așa cum este și cazul lui *pasăre*, urmând raționamentul lui Ten Hacken, nu are limite clar definite, anumite (sub)clase putând fi considerate mai proeminente decât altele. În cazul lui *PC*, de exemplu, caracteristicile legate de producător sau de dimensiunea computerului reprezintă criterii ce pot fi negociate, cu efecte directe asupra includerii sau excluderii anumitor tipuri de computere. *PHP.INI* reprezintă un element cu limite clar definite în cadrul terminologiei IT, cu caracteristici nonnegociabile. Un fișier este de tipul *PHP.INI* dacă și numai dacă îndeplinește anumite criterii de ordin tehnic ca: dacă PHP rulează ca modul în procesul server Web, este citit la fiecare pornire a serverului Web; dacă PHP funcționează ca proces CGI, fișierul va fi citit la fiecare invocare a interpretorului etc.

Pe baza acestor două criterii, specializarea și structura prototipică sau nonprototipică a conceptelor, Ten Hacken propune distincția între *vocabular specializat*, format din elementele lexicale care desemnează concepte cu structură prototipică, și *termeni*, pentru elementele lexicale ce desemnează concepte cu limite bine definite (lipsite de structură prototipică). Aceste două criterii nu împiedică actualizarea termenilor sau a elementelor aparținând vocabularului specializat dincolo de discursul științific, în lexicul comun.

2.2. Distincția termen – termen standard este importantă în descrierea limbajelor științifice, gradul ridicat de difuzare făcând ca o serie de elemente lexicale cu un sens bine definit în cadrul domeniului să nu fie incluse în dicționarele specializate și să circule într-un cadru restrâns, fiind cunoscute de un număr limitat de vorbitori.

Având în vedere că IT-ul reprezintă un domeniu de interes în perioada actuală pentru un număr din ce în ce mai însemnat de vorbitori și că în domeniu se fac progrese în ritm accelerat, prezența unui element lexical cu sens bine definit și stabil în texte nu trebuie să reprezinte un criteriu pe baza căruia

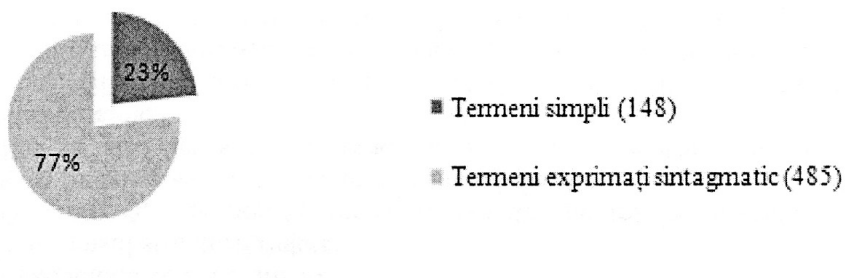
elementul respectiv să nu fie considerat termen. Caracteristicile conceptual-semantice și frecvența sunt, în schimb, criteriile pertinente pentru considerarea elementelor încă neînregistrate în dicționare drept termeni ai domeniului, potențiali candidați pentru includerea ulterioară în dicționarele specializate.

Pe de altă parte, sunt și termeni cunoscuți de un număr mare de vorbitori, cu un sens stabil în domeniu, publicați în dicționare sau nomenclatoare. Acest al doilea tip de termen este considerat de Sager (1990: 20) un termen standard, în opoziție cu termenul, care nu este în mod necesar inclus în nomenclatoare.

3. Tipologia termenilor. Modalități de interpretare

În funcție de terminologie, un termen poate avea mai multe modalități de exprimare: prin semne lingvistice, semne extralingvistice sau prin ambele. Dintre aceste trei tipuri, în continuarea analizei îi vom avea în vedere numai pe cei exprimați prin semne lingvistice și care pot fi clasificați în funcție de următoarele criterii: modalitatea de exprimare, caracterul recomandat sau nerecomandat și raportul cu unități ale lexicului comun (LC). Pe baza acestor criterii, se disting termenii simpli de termenii exprimați sintagmatic (3.1.), termenii recomandați de termenii nerecomandați (3.2.) și termenii puri de termenii derivați (3.3.)

3.1. În urma cercetării corpusului format din cuvintele-intrare prezente în D. ELECTROTEHN. (literele A–C), am identificat 633 de termeni repartizați astfel: 160 la litera A, 53 la B și 540 la C. Dintre aceștia, 148 sunt termeni simpli, restul fiind exprimați sintagmatic, din două sau mai multe elemente.

O particularitate a terminologiei IT, identificată în urma cercetării dicționarului de referință (D. ELECTROTEHN.), o reprezintă tendința de a crea **serii hiponimice** de la un **termen-hiperonim**. În terminologie, relația de **hiponimie**, prin clasificarea ierarhică pe care o realizează, este foarte importantă. Terminologiile fiind ansambluri structurate de noțiuni științifice, *superordonarea în corelație cu ierarhia propusă de organizarea hiponimelor* (Bidu-Vrăncianu 2007: 137) poate fi considerată *un reflex precis determinat*

de real, o modalitate de ordonare a cunoștințelor, efectuată de specialiștii domeniului (Bidu-Vrănceanu 2007: 137). **Hiponimele** rezultate sunt, în cele mai multe dintre cazuri, sintagme dezvoltate cu două sau mai multe elemente. Nu trebuie totuși înțeles că forma unui termen (numărul de elemente din care este compus) se corelează în mod obligatoriu cu statutul de hiponim sau hiperonim. În cadrul terminologiei IT se pot identifica termeni exprimați sintagmatic, dar care nu sunt subordonați altor concepte cu sens mai general ca *bază de date*, *avans de linie*, *bancă de date*, *colectare a spațiului disponibil*, *comparație logică* etc.

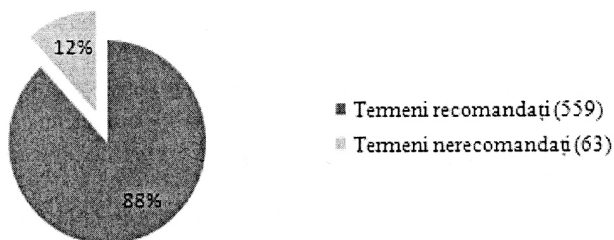
Prezentăm în continuare câteva astfel de serii de elemente subordonate, exprimate sintagmatic, în care este prezent și termenul supraordonat:

– de la **adresare** se formează: *adresare absolută*, ~ *autorelativă*, ~ *calculată*, ~ *cu progresie automată*, ~ *directă*, ~ *imediată*, ~ *implicită*, ~ *indirectă*, ~ *indirectă pe mai multe niveluri*, ~ *repetitivă*, ~ *simbolică*;

– de la **adresă** se formează: *adresă a instrucțiunii*, ~ *absolută*, ~ *autorelativă*, ~ *calculată*, ~ *de bază*, ~ *de pistă*, ~ *de referință*, ~ *directă*, ~ *efectivă*, ~ *indirectă*, ~ *reală*, ~ *realocabilă*, ~ *efectivă*, ~ *relocabilă*, ~ *simbolică*, ~ *virtuală*, ~ *paralelă*;

– de la **bază de date** se formează: *bază de date activă*, ~ *coerentă*, ~ *ierarhică*, ~ *interactivă*, ~ *orientată spre obiecte*, ~ *publice*, ~ *relațională*.

3.2. Dintre cei 633 de termeni înregistrați în D. ELECTROTEHN. (literele A–C), 74 reprezintă termeni nerecomandați, dicționarul făcând trimitere la cei recomandați: *acces aleator(iu)* => *acces direct*, *acces selectiv* => *acces direct*, *acces serial* => *acces secvențial*, *adresă realocabilă* => *adresă relocabilă*, *afișaj* => *afișare*, *algoritm de paginare* => *algoritm de înlocuire de pagină*, *a alinia* => *a cadra*, *amorsă de sfârșit de bandă magnetică* => *capăt (de bandă magnetică)*, *amplitudine a erorilor* => *interval al unei erori* etc.

Prezența acestor elemente nerecomandate arată o realitate a limbii ce contravine la un anumit nivel principiilor terminologiei: un concept trebuie desemnat printr-un singur termen în cadrul unui domeniu de specialitate. Termenii de mai sus, deși sunt funcționali în cadrul terminologiei IT, fac ca un concept să fie desemnat nu prin unu, ci prin două elemente lexicale, care pot pune probleme în identificarea corectă a referentului.

3.3. L’Homme și Polguère (2007: 6) identifică o serie de criterii pe baza cărora termenii pot fi clasificați în termeni „puri”, utilizați strict în limbajele de specialitate, și termeni derivați prin diverse mecanisme, utilizați atât în comunicarea specializată, cât și în limba comună. Combinarea criteriilor în analiză realizează o tipologie complexă a termenilor și subliniază în anumite situații relația cu lexicul comun, cu elementele generale ale limbii.

Parametrii propuși de L’Homme și Polguère au în vedere distribuția textuală a termenilor, tipul de utilizare marcată sau nonmarcată la nivelul textelor nespecializate și tipare de derivare: \in VLG (termenul aparține unei vocabule din limba generală; reprezintă un anumit sens al unui cuvânt polisemantic); \leftarrow ALG (termenul este derivat în interiorul vocabulei dintr-o accepțiune din limba comună); \leftarrow ALS (termenul este derivat în interiorul unei vocabule dintr-o accepțiune de limbă specializată); ELG (termenul are utilizări nonmarcate în limba generală); ULG (termenul trebuie considerat ca o unitate de limbă generală).

Combinarea acestor criterii poate duce la diverse tipologii ale termenilor, autorii identificând șapte tipare în analiza efectuată. Se subliniază însă ideea că, la modul teoretic, pot exista douăzeci și cinci de tipuri de termeni. Tipul de termeni și caracteristicile acestora sunt prezentate în tabelul următor, după modelul oferit de L’Homme și Polguère (2007: 6–8), unde „-” reprezintă absența, iar „+” prezența caracteristicii respective:

Tip de termen		Parametru				
		\in VLG	\leftarrow ALG	\leftarrow ALS	ELG	ULG
1.	termeni puri	-	-	-	-	-
2.	termeni puri derivați din alți termeni	-	-	+	-	-
3.	termeni derivați din unități ale limbii generale	+	+	-	-	-
4.	termeni utilizați în limba generală	-	-	-	+	-
5.	termeni derivați din alți termeni și utilizați în limba generală	-	-	+	+	-
6.	termeni derivați dintr-o unitate a limbii generale și utilizați în limba comună	+	+	-	+	-

Termenii de tipul 1. și 2. (termenii puri) sunt specifici unui singur limbaj de specialitate, contactul cu limba comună fiind în momentul actual inexistent.

Există totuși posibilitatea ca, în timp, aceștia să își schimbe statutul și să devină termeni utilizați și în limba generală (4.).

Pentru moment, o serie de elemente rămân în interiorul domeniului și sunt utilizate exclusiv de către specialiști, în comunicarea cu cel mai înalt grad de specializare: *adresă a instrucțiunii, algoritm criptografic, alocare dinamică a memoriei, caracter de confirmare a recepției* etc.

Termenii de tipul 4. și 5. (utilizați în limba generală) sunt caracteristici pentru fenomenul determinologizării în diverse grade, cu păstrarea sensului denotativ, iar, uneori, cu dobândirea de noi sensuri, conotative, ca *procesor, memorie, harddisk, CD* etc.

Al șaselea tip de termeni (derivați dintr-o unitate a limbii generale și utilizați în limba comună) este reprezentat de termenii metaforici (v. Anghelina 2015: 123–128). Includem în această categorie și tiparul al treilea, constând în termeni (sensuri ale unui cuvânt polisemantic) creați pornind de la limba comună, specifici terminologizării: *magistrală, poartă secretă, potcoavă, călăreț* etc.

4. Concluzii

Terminologia specifică domeniului IT cuprinde o gamă variată de termeni. Exprimarea simplă sau sintagmatică a unui termen este, în cele mai multe cazuri, un indiciu al poziției pe care elementul respectiv o are în cadrul paradigmei. De cele mai multe ori, hiperonimul este un termen simplu, iar hiponimele imediate sunt termeni exprimați sintagmatic. În acest mod, relația de subordonare conceptual-semantică are un grad înalt de transparență, proprietate importantă, în opinia noastră, pentru limbajele specializate în general.

Analiza termenilor pornind de la parametrii propuși de L'Homme și Polguère a arătat că domeniul dispune de termeni pur denotativi și strict specifici, dar și de elemente derivate, fie din alte domenii științifice, fie din limba comună.

BIBLIOGRAFIE

- Adelstein, Andreina, Maria Teresa Cabré, 2001, *The specificity of units with specialized meaning: polysemy as explanatory factor* (http://www.upf.edu/pdi/df/teresa.cabre/publi_cat.htm).
- Anghelina, Alexandru Dan, 2015, „Aspecte metaforice în terminologia IT”, în Zafiu, Rodica, Claudia Ene (eds.), *Variația lingvistică: probleme actuale (II). Pragmatică și stilistică, Lexic, semantică, terminologii. Actele celui de al 14-lea colocviu internațional al departamentului de lingvistică (București, 28 – 29 noiembrie 2014)*, București, Editura Universității din București, p. 123–128.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.

- Busuioc, Ileana, Mădălina, Cucu, 2003, *Introducere în terminologie*, București, Editura Universității din București.
- Cabré, Maria Teresa, 2003, *Theories of terminology. Their description, prescription and explanation* (<http://www.hf.uib.no/forskingskole/cabre.pdf>).
- Cabré, Maria Teresa, Rosa Estopà, 2003, „On the units of specialised meaning used in professional communication”, în Troft, Bertha (ed.), *Journal of the International Institute for Terminology Research -IITF-*, vol. 14, Termnet Publisher, p. 1–11.
- Faber, Pamela, Clara Inès Lopez Rodriguez, 2012, „Terminology and specialized language”, în Pamela Faber (ed.), *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*, Berlin/Boston, Waller de Gruyter GmbH & Co. KG., p. 9–32.
- L’Homme, Marie-Claude, Alain Polguère, 2007, „Mettre en bons termes les dictionnaires spécialisés et les dictionnaires de langue générale”, în Colloque en l’honneur d’Henri Béjoint, Lyon, p.1–15(http://www.academia.edu/3136550/Mettre_en_bons_termes_les_dictionnaires_sp%C3%A9cialis%C3%A9s_et_les_dictionnaires_de_langue_g%C3%A9n%C3%A9rale).
- Nedobity, Wolfgang, 1983, „The General Theory of Terminology: A Basis for the Preparation of Classified Defining Dictionaries”, în *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, nr. 5, p. 69–75.
- Rizea, Monica, 2009, *De la monosemie la polisemie în terminologia științifică actuală*, București, [teză de doctorat] (<http://rd.softwin.ro/index.php/ro/publicatii>).
- Sager, Juan C., 1990, *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Ten Hacken, Pius, 2008, „Prototypes and Discreteness in Terminology”, în Elisenda Bernal, Janet DeCesaris (eds.), *Proceedings of the XIII Euralex International Congress (Barcelona, 15–19 July 2008)*, Institut Universitari de Lingüística Aplicada Universitat Pompeu Fabra Barcelona, p. 979–987.

SIGLE

- ISO: ISO 1087-1:2000: *Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and Application*, 2000 (www.iso.org).
- D. ELECTROTEHN: Gleb Drăgan, Florin Teodor Tănăsescu, Aurelian Panaitescu, Ana Maria Vizanti, Onica Paraschiva, *Dicționar explicativ pentru științele exacte (Român-Englez-Francez): Electrotehnică (ELTH 4). Tehnologia informației*, București, Editura Academiei Române / Editura Agir, 2000.

Alexandru Dan ANGHELINA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București